

Az oktatásban jelenleg inkább a folyamatjelleg kap hangsúlyt a megszerzett tudással szemben. A könyvtárhasználók képzésénél is felmerül a kérdés: hogyan terjeszthető ki a könyvtárhasználati képzés az ember életpályájának egészére, illetve *hogyan hozható egyensúlyba a folyamat és eredménye*. További kérdés, hogy ki tanítsa a könyvtári felhasználót: a könyvtáros vagy a pedagógus?

A jelenlegi képzés két feltevésen alapul:

a) a könyvtáros feladata, hogy a felhasználókat a könyvtár használata és az irodalomkutatás rejtelseibe bevezesse;

b) a könyvtárhasználat és az irodalomkutatás formális keretek közt oktatható.

A szerző véleménye szerint mindkét feltevés helytelen. A szakmai képzés keretén belül és az oktató személyzet bevonásával kell lebonyolítani ezt a képzést. Jóval korábban kell megkezdeni a könyvtárhasználattal és az információval való foglalkozást, mint eddig. Igen lényeges megjegyezni, hogy *az információval való hatékony foglalkozás a modern társadalom egyik legfontosabb problémája*.

A felhasználók részére szervezett tanfolyamok használati kétséges, hacsak nem olyan könyvtárosok tartják az előadásokat, akik egy másik szakterület szakértői is. A könyvtáros feladata a kurzusok szervezése lenne.

Milyen is legyen a felhasználók képzése? A vele kapcsolatos követelmények az alábbiak:

a) az egyetemi (ill. iskolai) képzés integráns részének kell lennie;

b) egy-egy szaktárgy előadója (oktatója) legyen felelős a képzésért;

c) eközben tudatosítani kell a könyvtárak szerepének fontosságát az információ és a kommunikáció folyamatában.

Az oktatás csak alapelveket tisztázzon, ne menjen bele a részletekbe. A hallgatók mindössze azt tanulják meg, hogy a könyvtárak fontos információs források lehetnek, s bár használatuk szükségszerűen kissé bonyolult, ám a személyzet tud és hajlandó is segíteni a használónak, amennyiben ez szükséges. Ahhoz, hogy pontosan meghatározhassuk, hogy milyen segítségre van szüksége a felhasználónak, fel kell ismernünk azt a tényt, hogy a felhasználók zöme inkább gyakorlati ember, mint kutató. A felhasználók képzése során ezért az egyik legnagyobb hiba azt feltételezni, hogy minden egyetemi hallgatóból elszánt kutató lesz, s emiatt a legbonyolultabb eszközök használatára lesz szüksége. Ez ekkor túl sok, később viszont – a felejtés folytán – már túl kevés lesz.

Összefoglalva, *a könyvtárosok ne szervezzenek formális tanfolyamokat a felhasználók részére, az általános jellegű könyvtárak pedig ne nyújtsanak szakosított információszolgáltatásokat. A felhasználók képzése helyett a könyvtárosokat kellene alaposabb*

képzésben részesíteni, hogy méltó segítőtársai lehessenek a felhasználóknak. A felhasználók igényei annyira sokfélék és előre ki sem számíthatók, hogy többségük nem illeszthető bele semmiféle kurzus vagy információs szolgáltatás tartalmába. Az online információs szolgáltatások elterjedésével párhuzamosan nő az információs szakember szerepe, aki a felhasználó és az adatbázis közti közvetítőként funkcionál.

/LESTER, R.: *Why educate the library user?* = *Aslib Proceedings*, 31. köt. 8. sz. 1979. p. 366–380./

(Pröhle Éva)

A számítógépes online információkeresés oktatása

A kaliforniai egyetem számítógépes információszolgáltatási csoportja (*Computerized Information Services, CIS*) kapta azt a feladatot, hogy oktatási programot szervezzen az egyetem munkatársai számára, amelynek során elsajátíthatják az online információkeresés technikáját.

A CIS megalakulásának első éveiben szelektív információterjesztési (SDI) szolgáltatásokkal foglalkozott. A 70-es évek közepén *fokozatosan áttért az online keresésre és az erre alapuló információszolgáltatásokra*. Az online keresést eleinte a MEDLINE rendszerben, később a Lockheed rendszer adatbázisaiban és más nagy amerikai szolgáltató központok adatbázisaiban végezte. Ezzel párhuzamosan néhány munkatársa az online keresés technikájának elsajátítására alkalmas oktatási programot dolgozott ki. A továbbiakban erről lesz szó.

Az oktatási program áttekintése

Az oktatás az első években a *profilszerkesztők*, vagyis a szolgáltatás közvetítőinek képzésére irányult. Ezeken a tanfolyamokon mintegy 150 hallgató vett részt, közöttük a számítógépes információkeresésben és -szolgáltatásban már jártas, ám az online keresésben még kezdő könyvtárosok, információs munkatársak is.

Az oktatási program összetevői a következők voltak: *bevezető órák* azzal a céllal, hogy a résztvevők eldönthessék, hogy folytassák-e a kurzust, vagy hagyják abba, mivel az számukra érdektelennek ígérkezik (később az ilyen órák számát erősen csökkentették);

keresési ismeretek oktatása kezdő és haladó szinten;

keresési gyakorlatok a Lockheed DIALOG és az SDC (Systems Development Corporation) ORBIT információkereső rendszerének igénybevételeivel (mindkét rendszer számos adatbázist tartalmaz);

adatok használatára irányuló, kezdő szintű tanfolyamok;

adatbázisok használatára irányuló, haladó szintű szemináriumok.

A következő fejezetekben a két utóbbi oktatási formával fogunk részletesen foglalkozni.

Adatbázis tanfolyamok (kezdőknek)

Négy év alatt mintegy 20 tanfolyamot tartottak a különböző adatbázisok online lekérdezésének elsajátítása céljából. Ezen 30–50 hallgató vett részt, többnyire az egyetemi hálózat információs munkatársai köréből. A tanfolyamokat a CIS gyakorlott munkatársai és az adatbázist szolgáltató intézmény egy-egy munkatársa tartotta. A tanfolyamok oktatási segédletei közül kiemelkedtek az INSPEC, a BIOSIS, a Chemical Abstracts és a Psychological Abstracts adatbázisokat ismertető, igen jól szerkesztett oktató kiadványok.

Az adatbázis tanfolyamok általában a következő tanrendet követték. Először egy előadás hangzik el, ennek témája:

- az adatbázis tartalma (dokumentumtípusok, szakterület, folyóiratok stb.),
- formai részletek (helyesírási elvek, jelek és jelölések, alkalmazott rövidítések stb.),
- indexelés (deszkriptorok, tezaurusz, szabad tárgyszavak, generikus és specifikus kulcsszavak kezelése stb.),
- osztályozási jelzetek, keresztindexelés (osztályozási kódok száma, naprakészen tartása stb.).

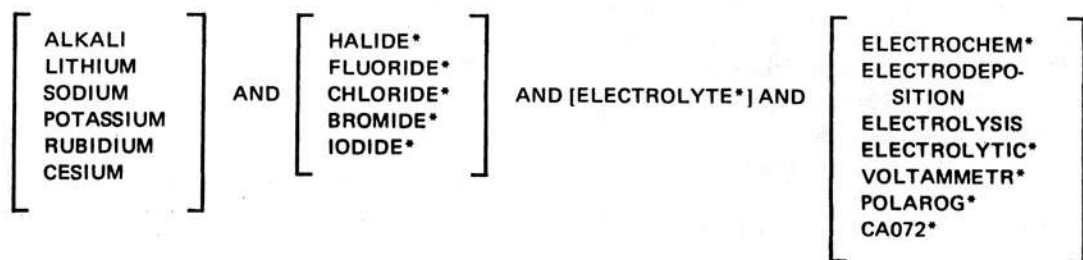
A tanfolyamok következő témája a keresési stratégia kidolgozása és alkalmazása. Ennek menete a következőképpen alakul:

a) a fogalmak azonosítása, meghatározása. Célja, hogy a hallgatók a természetes nyelvű keresőkérdés alapján meg tudják határozni a kérdés lényegét, vagyis azt, hogy mely fogalmakra irányuljon a keresés;

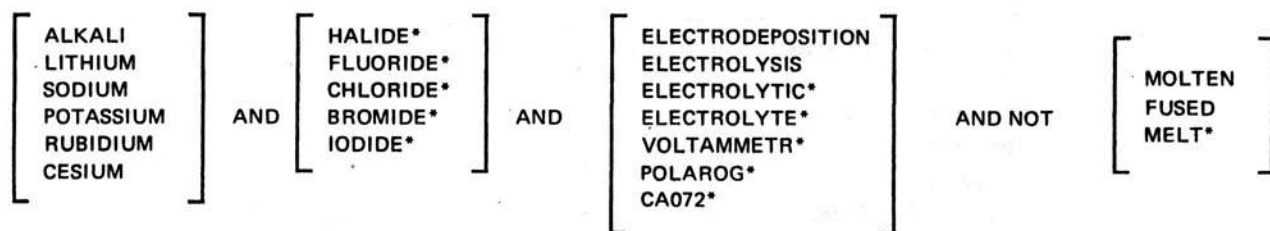
b) az azonosított fogalmak „lefordítása” és kibővítése. Ennek során a hallgató megismerkedik azokkal a módszerekkel, ahogyan a kereső fogalmakat, szakkifejezéseket az adatbázis információkereső nyelvének elemeire (osztályozási jelzetek, deszkriptorok stb.) alakítják át. Ide tartozik a csonkolások eldöntése, az írásjelek használata, a fogalmak szinonimáinak megkeresése stb.;

c) a profil logikájának meghatározása. A már rendelkezésre álló keresőszavakat a hallgató logikailag összekapcsolja az ÉS, VAGY stb. kapcsolatok felhasználásával. A profilnak ki kell fejeznie a keresőkérdés logikáját. Erre egy példa az 1. ábra, ahol egy keresőkérdés alapján készült keresőprofil első változatát látjuk. A CA Condensates adatbázisban végzett információkeresés stratégiáját kifejező profilban a szögletes zárójelbe írt fogalmak VAGY kapcsolatban állanak (a * a csonkolást jelöli), míg az egy zárójelen belüli keresőszavak csoportjai ÉS kapcsolatban állanak egymással;

d) a profil módosítása. Ha az első keresési stratégia hibásnak bizonyult, az első profilt szűkíteni vagy bővíteni kell. Erre példa a 2. ábrán látható javított profil, amelyben egy ÉS NEM kapcsolattal finomították az első profilt, ugyanakkor egy felesleges ÉS kapcsolatot elhagytak.

1. ábra. A keresőprofil első változata

2. ábra. A keresőprofil javított változata

Az adatbázis tanfolyam harmadik része az *előzőleg kidolgozott stratégia gyakorlati bemutatásával foglalkozik*, amelynek során a hallgatók keresési demonstráción vesznek részt. Ehhez egy terminált használnak, amelyhez több tv-monitort kapcsolnak; ez a megoldás jóval olcsóbb és egyszerűbb, mint a sok terminál használata.

Az ilyen jellegű adatbázis tanfolyamokról minden esetben értékelést kértek a hallgatóktól. A hallottakkal-látottakkal általában elégedettek szoktak lenni, eltekintve néhány részletkérdéstől. Sokan szerették volna a tanfolyami oktatási kiadványokat előzetesen kézhez kapni.

A tanfolyamok értékeléséhez hozzá tartozik az is, hogy nehézséget jelentett a hallgatók különböző előképzettségi szintje, ezért nem mindenki profitált belőlük egységesen. Ezért is határozták el az illetékes szervezők, hogy annak ellenére, hogy az adatbázis tanfolyamok továbbra is az oktatási program gerincét fogják képezni, rajtuk kívül magasabb színvonalú kurzusokat is kell szervezni.

Adatbázis szemináriumok (haladóknak)

Azoknak a hallgatóknak, akik az adatbázis tanfolyamokat elvégezték, *további gyakorlatra van szükségük tudásuk megtartása és elmélyítése érdekében*. A magas számítógépóra-költségek azonban nem teszik lehetővé az egyéni gyakorlást (az alapos online keresési jártasság megszerzéséhez mindenkinek 8–10 gépóra lenne szüksége). Áthidaló megoldásként a kaliforniai egyetem pénztámogatást nyújtott az adatbázis szemináriumok megszervezéséhez.

A tanfolyamokat követő és azokat kiegészítő szemináriumok célkitűzései a következők:

- a közvetítők, profilszerkesztők tudásának magasabb szintre emelése azért, hogy fokozott eredményességgel tudjanak kereséseket végezni az adatbázisokban,

- az oktatási program összetevőinek (tanfolyamok, gyakorlatok) erősítése, szintetizálása,

- fórum teremtése a visszakeresési tapasztalatok cseréjéhez,

- az online számítógépidő felhasználási hatékonyságának növelése.

A 14 adatbázis-szemináriumon egy-egy csoportban átlag 15 hallgató vett részt. Feladatuk az volt, hogy egyenként vagy páronként válasszanak témát, dolgozzák ki a keresési stratégiát, végezzék el a keresést és számoljanak be az eredményekről, hiányosságokról a csoportnak.

Kezdetben minden foglalkozáson egy-egy adatbázist használtak, később azonban *több adatbázisból végzett keresések összehasonlítását is felvették a foglalkozások napirendjébe*. A szemináriumokon gyakorolt keresőkérdekek rendszerint „élő témák” voltak, amelyeket tényleges felhasználók adtak fel keresésre.

A beszámolók során a hallgatók együttesen értékelték az alkalmazott kereső stratégiát, a keresésre kiválasztott adatelemeket (a dokumentum címe, a referátum szövege, a deskriptorok stb.), az elkövetett hibákat, a keresőprofil módosításait stb. Az ilyen beszámolók előkészületeire fordított idő nagyon változott, 1 órától 16 óráig terjedt. Az ezen belül felhasználható maximális gépidő egy óra volt, ezt azonban kevesen használták ki teljes egészében; legtöbbször csak fél óra gépidőre volt szükség.

Az adatbázis szemináriumok egyik első helyen említendő értéke a jó kollegiális szellem volt. Ennek egyik fontos oka az, hogy nincs osztályzás, nincs versengés. Természetesen minden foglalkozáson az akkor éppen beszámolót tartó hallgató vagy hallgató-pár profitált a legtöbbet, de előbb-utóbb mindenkire sor került. Minden résztvevő megfigyelhette mások munkájának részleteit, megoldási módszereit, és tanúja lehetett a kísérleti online kereséseknek különböző adatbázisokból. A szemináriumokon nem az adott keresőkérdés „helyes megoldásának” dogmájából indultak ki, hanem az egyes hallgatók sajátos megközelítési elvének, egyéni megoldásának értékelésére törekedtek. A keresések nyilvános, részletes elemzése jó szolgálatot tett a keresési stratégiának mint folyamatnak a megismertetésére, elmélyítésére. Kitűnt, hogy az online keresés inkább művészet, mint tudomány.

Következtetések

Az adatbázis tanfolyamok és szemináriumok párhuzamos vitele összehasonlíthatóvá tette a két alapvető oktatási formát. *A tanfolyamok az adatbázisból kiindulva*, a keresés technikájának elsajátítására oktatnak, belőle kifelé tekintve. *A szemináriumok viszont a kereső személy felől nézve*, az adatbázisok mélyébe, vagyis befelé tekintenek. A két forma kombinációja az online módszerek oktatása terén igen hasznos megoldásnak bizonyult.

A keresést végző munkatársak gyakorlatának növekedésével az adatbázis tanfolyamok iránti igény egyre csökken. A szemináriumok viszont növekvő mértékben teremtik meg a továbbképzés és a tapasztalatcsere lehetőségeit.

[ROBINSON, S.: Education and training for computer-based reference services: A case study. = Journal of the American Society for Information Science, 31. köt. 2. sz. 1980. p. 97–104.]

(Roboz Péter)

